

УДК 314.1:316,7:394(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

Володимир ТАРАН

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-1581-2565

Сергій ЩЕРБИНА

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0002-9211-1773

Олексій ВЯЛКІН

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0004-2641-134X

Олексій ФРОЛОВ

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0006-7517-3020

Бібліографічний опис статті: Таран, В., Щербина, С., Вялкін, О., Фролов, О. (2025). Особливості етнічної толерантності українських біженців в Європі в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 197–206, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В ЄВРОПІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В статті досліджено особливості етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу в умовах російсько-української війни. Доведено, що актуальною і значимою проблемою українських біженців за кордоном є адаптація та інтеграція до нового соціокультурного середовища, яка залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих європейських громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності. Проблема впливу негативних психосоціальних і психоемоційних наслідків війни в Україні на збільшення вимушено переміщених осіб відображена у працях вітчизняних та іноземних дослідників, але в науковому просторі недостатньо праць, присвячених дослідженню етнічної толерантності українців, які були вимушені виїхати за кордон у зв'язку із розпочатою повномасштабною російською агресією. Визначено, що етнічна толерантність розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти. За результатами емпіричного дослідження виявлено: актуальними проблемами українських біженців у Європі є фінансові і мовні проблеми, працевлаштування і пошук житла, проблеми адаптації до нового соціального середовища; показники різних видів толерантності мають середній рівень вираженості, а третина опитаних виявили високий рівень етнічної толерантності; більшість біженців виявили позитивну етнічну ідентичність, хоча існує деяке збільшення таких її типів як індивідуалізм та етнорелігіозизм як протилежні тенденції; найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етноізоляції».

Ключові слова: війна, біженці, адаптація, інтеграція, толерантність, етнічна толерантність, етнічна ідентичність.

Volodymyr TARAN

Doctor of Philosophy, Professor, Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-1581-2565

Serhii SHCHERBYNA

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0002-9211-1773

Oleksii VIALKIN

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0004-2641-134X

Oleksii FROLOV

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0006-7517-3020

To cite this article: Taran, V., Shcherbyna, S., Vialkin, O., Frolov, O. (2025). Osoblyvosti etnichnoi tolerantnosti ukraïnskykh bizhentsiv v Yevropi v umovakh viiny v Ukraïny [Peculiarities of ethnic tolerance of Ukrainian refugees in Europe in the conditions of war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 197–206, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.25>

FEATURES OF ETHNIC TOLERANCE OF UKRAINIAN REFUGEES IN EUROPE IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE

The article examines the features of ethnic tolerance of Ukrainian refugees in the countries of the European Union in the context of the Russian-Ukrainian war. It is proven that an urgent and significant problem of Ukrainian refugees abroad is adaptation and integration into a new socio-cultural environment, which depends on the adoption of values, norms and models of behavior in the host European communities, and the condition that ensures this process is the level of ethnic tolerance. The problem of the impact of negative psychosocial and psycho-emotional consequences of the war in Ukraine on the increase in forcibly displaced persons is reflected in the works of domestic and foreign researchers, but in the scientific space there are not enough works devoted to the study of ethnic tolerance of Ukrainians who were forced to leave abroad in connection with the full-scale Russian aggression that has begun. It is determined that ethnic tolerance is considered: as a property and trait of the personality; a form of tolerance to the customs, lifestyle and traditions of representatives of other cultures and ethnic groups; as a prerequisite for interpersonal interaction in different ethnic groups of society; how tolerant is the attitude of representatives of one ethnic community towards representatives of another community. The results of the empirical study revealed: the current problems of Ukrainian refugees in Europe are financial and language problems, employment and housing search, problems of adaptation to the new social environment; indicators of various types of tolerance have an average level of severity, and a third of those surveyed revealed a high level of ethnic tolerance; most refugees revealed a positive ethnic identity, although there is a slight increase in such types as indifference and ethno-egoism as opposing trends; the highest indicators of negative (inverse) correlation were found for tolerance indicators and indicators of «ethno-nihilism» and «ethno-isolation».

Key words: war, refugees, adaptation, integration, tolerance, ethnic tolerance, ethnic identity.

Актуальність проблеми. Проблема дослідження толерантності та етнічної толерантності залишається актуальною і широко дискусійною, особливо у світлі збільшення міграції в сучасному світі у зв'язку із поширенням зон військових конфліктів, стихійних та екологічних лих, насильницьких дій тоталітарних

і авторитарних режимів тощо. Російсько-українська війна спричинила велику хвилю міграції біженців в країни Європейського Союзу, а самі українці стикнулися з проблемою соціокультурної адаптації та інтеграції в новому середовищі, успішність якої цілком залежить від толерантного ставлення як громадян приймаючих

європейських країн до переселенців з України, так і від рівня етнічної толерантності самих українців. Саме тому актуалізується проблема дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вітчизняних дослідників, які досліджують проблему впливу негативних психосоціальних і психоемоційних наслідків війни в Україні на збільшення вимушено переміщених осіб (в тому числі і за кордон), слід відзначити таких як: О. Будякова, А. Голотенко, О. Євдокімова, В. Лефтеров, І. Нечитайло, К. Слободенюк, М. Слюсаревський, В. Тюріна, А. Уманець, Б. Фурик, О. Чабан, О. Хаустова, В. Ющенко та інші.

Дослідженню етнічної толерантності присвячені наукові праці таких дослідників як: Т. Атрощенко, О. Брюховецька, О. Василюха, І. Зязюн, Т. Кириленко, Н. Левус, В. Недбай, Л. Орбан-Лембрик, О. Пометун, Л. Почебут, Г. Солдатова, Н. Семенів, А. Сухорукова, К. Терещенко, Чжан Сяосін, В. Ярошенко та інші. Але в сучасному науково-дослідницькому просторі недостатньо праць, присвячених дослідженню етнічної толерантності українців, які були вимушені виїхати за кордон у зв'язку із розпочатою повномасштабною російською агресією.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабна війна, розпочата 24 лютого 2022 року рф, спричинила хвилю вимушеного переміщення українців як в середині країни у більш безпечніші західні регіони, так і за кордон. Так, за даними Держприкордонслужби України, з 24 лютого до 3 червня 2022 р. з країни виїхало понад 5,2 млн громадян, більшість із яких – українці. За повідомленням Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на 9 червня 2022 р. в європейських країнах перебувало понад 4,9 млн українських біженців. При цьому понад 3,2 млн осіб отримали тимчасовий захист або подібний статус, найбільше – у Польщі (1,1 млн), Німеччині (565 тис.), Чехії (366 тис.), Іспанії (118 тис.), Болгарії (113 тис.) та Італії (97 тис.). До 19 травня 2022 р. 31 699 осіб

подали заяви про статус біженця (Будякова, 2025; Cedos, 2022).

Про якісний вимір української евакуації до ЄС можна орієнтовно судити за результатами опитування Центру Разумкова, завершеного наприкінці серпня 2022 р., згідно з яким соціально-демографічний склад біженців такий: жінки – 93%; з вищою або незакінченою вищою освітою – 83%; віком від 30 до 49 років – 71%; висококваліфіковані фахівці – 30%, керівники підприємств чи підрозділів – 14%, підприємці – 14%, кваліфіковані робітники – 12%, тобто разом близько 70% являють собою кваліфіковану продуктивну силу в активному працездатному віці (Разумков Центр, 2022).

Відповідно до дослідження, проведеного ВГО «Опора», (ВГО «Опора», 2023) «станом на 1 травня 2023 року зафіксовано 18,52 млн виїздів з України та 15,84 млн в'їздів. Різниця становить 2 млн 686 тис. осіб. Лише за квітень 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинів. Утім, таке зростання незначне порівняно зі справді масовим виїздом у грудні 2022 – березні 2023 року. Лише за ці 4 місяці від'ємне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб».

У соціально-психологічному вимірі процес інтеграції українських біженців до ЄС можна представити як надзвичайно складне багатоаспектне явище, у якому перетинаються, часом збігаються, а часом і суперечать одні одним інтереси різних сторін. Так, європейці виявили неабияку гостинність: згідно з аналізом *Ipsos Flash Eurobarometer*, 89% жителів ЄС симпатизували українцям, 88% підтримували наданням прихистку біженцям з України (Масенко, 2022). У свою чергу, українці також зазначали позитив – серед усіх тих, хто від початку війни змінювали місце проживання (17% виїжджали за кордон, решта – на інше місце в межах України), 83% оцінювали ставлення до себе з боку місцевих жителів як дуже і скоріше доброзичливе, інакше думали лише 11% (дані *Gradus Research Plus*) (Gradus Research Plus, 2022).

Незважаючи на позитивні оцінки щодо становища українських біженців в приймаючих громадах країн Європейського Союзу, найбільш значимою і актуальною проблемою залишається адаптація та інтеграція в новий соціокультурний соціум.

Серед відомих основних стратегій адаптації (інтеграція, асиміляція, сегрегація / сепарація, маргіналізація) найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і для цілого суспільства є модель інтеграції (Ринзак, 2016). А для оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців і біженців можна застосувати теорію, запропоновану J. Gullahorn. В основу покладено гіпотезу щодо відповідності протікання адаптації деякій U-подібній кривій, окремі частини якої відтворюють етапи цього процесу: 1) етап оптимістичних очікувань і перспектив на майбутнє в новому соціумі; 2) негативний вплив нового соціального середовища (найчастіше на емоційно підсвідомому рівні) на людину, що спричиняє виникнення негативних психоемоційних станів тривожності, депресії і розчарування; 3) на третьому етапі психоемоційний стан біженців набуває ознак безпорадності, відчаю і фрустрації, що може спричинити появу психосоматичних і поведінкових розладів; 4) поява оптимізму, відчуття задоволеності і інтегрованості до нових умов; 5) повна адаптація та інтеграція індивіда до умов нового соціокультурного середовища (Gullahorn, 1963).

Як зазначає О. Федоренко, дослідження адаптації вимушених переселенців указують на те, що тільки інтеграція може бути добровільно обраною й успішною стратегією розгортання життєдіяльності в нових умовах проживання, за умови, що основними настановами приймаючої громади є відкритість і толерантність щодо відмінностей, які простежуються у звичках, поведінці, настановах та цінностях корінних і новоприбулих жителів. Стратегія інтеграції вимагає від переселенців адаптації до основних цінностей приймаючого суспільства (Федоренко, 2018). Отже, успішність адаптації та інтеграції українських біженців залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності, що в контексті переселення в країни Європейського Союзу набуває особливого значення.

В сучасному науковому дискурсі існує багато визначень поняття «толерантність» і «етнічна толерантність». Наведемо деякі з них, що відповідають предмету даного дослідження.

Базові принципи етнічної толерантності закладено в декларації принципів толерантності, що затверджена в листопаді 1995 року

Генеральною конференцією ООН (Декларація, 1995), які передбачають повагу, прийняття й правильне розуміння багатоманітності культур нашого світу, форм самовираження й прояву людської індивідуальності.

Як зазначає О. Брюховецька, «етнічна толерантність – це складне формування особистості, що проявляється у формі толерантності до способу життя, звичаїв, традицій, моралі, почуттів, думок, уявлень інших. Особливості поведінки в контексті міжетнічних взаємодій визначаються психологічними та психофізіологічними особливостями людини, що утворюють відносно стійку структуру і відображають цілісну особистість людини» (Брюховецька, 2020). М. Євтух дає таке визначення міжетнічної толерантності: «Міжетнічна толерантність – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурних традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей» (Євтух, 2003). З іншого боку, етнічна толерантність визначається як «явище соціальної перцепції, відсутність негативного ставлення до іншої етнічної культури, а точніше – наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного сприймання своєї власної» (Левус, 2013). В сучасній психології толерантність і етнічна толерантність розглядається «як риса особистості, пов'язана з психологічними властивостями і станами особистості; як визначальний чинник розвитку особистості; як необхідна передумова міжособистісної взаємодії та функціонування особистості в різних соціальних та етнічних групах суспільства» (Семенів, 2019).

Отже, в сучасному науковому вимірі етнічна толерантність розглядається як міждисциплінарне і багатоаспектне поняття, яке розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти. Незважаючи на деякі відмінності в методології дослідження явища етнічної толерантності і відмінностей у вербалізації даного поняття на теоретичному рівні, в контексті нашого дослідження визначальною тезою є те, що проблема

етнічної толерантності набула своєї значущості та актуальності в умовах повномасштабної війни і збільшення кількості українських біженців за кордоном.

Для дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в Європі в умовах війни було проведено психодіагностичне обстеження через соціальну мережу Facebook (вересень 2024 р. – січень 2025 р.). Методами дослідження є: експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.Солдатової, методика діагностики типів етнічної ідентичності Г.Солдатової, С.Рижової (Османова, 2023), анкетне опитування, кореляційний аналіз. Вибірка опитаних – 42 особи вимушено переміщених осіб з України, які отримали статусу тимчасового захисту в Німеччині і Польщі (середній вік опитаних складає 39,8 років). Вибірка випадкова, сформована за критерієм доступності і встановленим рівнем довіри. Вибірка не є репрезентативною у вимірі достовірності для даних для усієї генеральної сукупності українських біженців, але передбачає пілотажне дослідження в контексті подальших наукових доробок.

На рис. 1 представлено актуальні проблеми українських біженців у Європі, серед яких провідними є фінансові (82,9%) і мовні (56,2%)

проблеми. Значимими є також проблеми з працевлаштуванням і пошуком житла. На проблеми адаптації до нового соціального середовища вказали 46,4% опитаних. Проблеми взаємодії і спілкування із мешканцями приймаючих громад в європейських країнах не мають значного впливу на інтеграцію в приймаючий соціум. В цілому, виділені проблеми і потреби українських біженців відображають основні бар'єри і труднощі адаптації та інтеграції біженців за кордоном.

Отримані результати опитування корелюють із результатами опитування біженців за кордоном, яке було проведено ГО «Інститут молоді», в якому виділено наступні проблеми українців, які знайшли прихисток в європейських країнах: мова, складнощі з працевлаштуванням, проблеми з житлом, фінансові проблеми, проблеми інтеграції в новий соціум (Інститут молоді, 2022; Фурик, 2024).

На рис. 2 представлено оцінку рівня вираженості різних видів толерантності і загальний індекс толерантності українських біженців за кордоном. Більшість показників знаходяться на середньому рівні, майже третина опитаних (27,5%) виявили високий рівень етнічної толерантності, що вказує на позитивні тенденції щодо адаптації біженців до нового соціокуль-

Рис. 1. Актуальні проблеми українських біженців в країнах ЄС (можна було обрати декілька варіантів)

турного середовища. Але, якщо рівень етнічної толерантності має позитивну оцінку, то соціальна толерантність як прийняття умов соціально-економічного життя в країнах Європи має незначний негативний вектор – це стосується і проблем працевлаштування, і дотримання місцевого законодавства і моделей соціальної поведінки.

Також було досліджено вираженість типів етнічної ідентичності (рис. 3). Типологія етнічної ідентичності включає якість і ступень прояву етнічної толерантності за шкалами, на полюсах яких знаходяться з одного боку негативне ставлення і заперечення власного етносу (індиферентність і етніонігілізм),

з іншого – етнофанатизм і радикальна нетерпимість до інших етносів.

За результатами опитування 76,5% біженців виявили позитивну етнічну ідентичність. Слід відзначити значні статистичні показники таких типів етнічної ідентичності як: індиферентність (31,7%) як розмиття власної ідентичності і невизначену позицію щодо приналежності до власного етносу або нівелювання особистісної значимості проблеми етнічної ідентифікації і етнологізм (28,2%) як внутрішня вимога і потреба позитивного ставлення представників інших етносів. Показники етніонігілізму і етнофанатизму як крайніх проявів етнічної толерантності не мають достатнього впливу

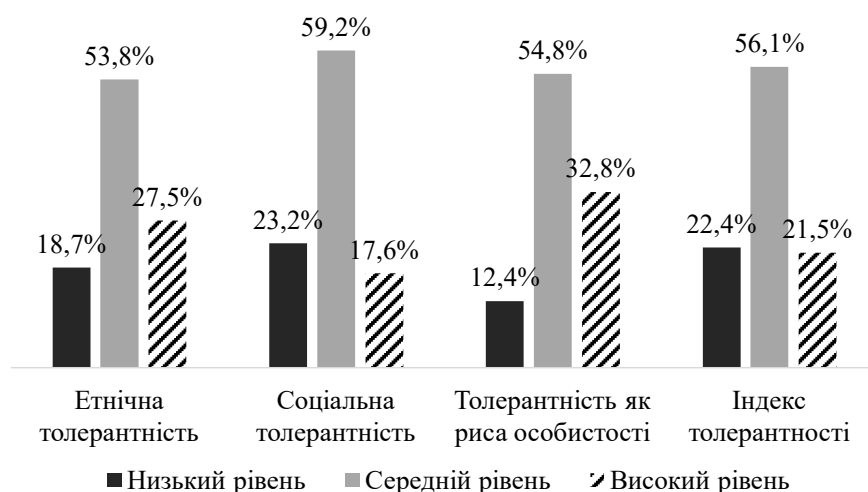

Рис. 2. Рівень вираженості видів та індексу толерантності українських біженців в Європі (у відсотках від опитаних)

Рис. 3. Вираженість типів етнічної ідентичності

на рівень етнічної толерантності українських біженців за кордоном.

Для уточнення показників особливостей етнічної толерантності опитаних був проведений кореляційний аналіз, якому передувало визначення ступеню нормального розподілу значень за критерієм нормальності Колмогорова-Смірнова. Розподіл значень відповідає нормальному вигляду за умови, якщо значущість асиметрії ($Asymp.Sig.$) $> 0,05$. Показники кореляційного зв'язку між індексом етнічної толерантності та типами етнічної ідентичності наведено в таблиці 1.

Так, результати кореляційного аналізу вказують на позитивний зв'язок індексу етнічної толерантності і позитивною етнічною ідентичністю. Найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етнонігілізм» і «етноізоляція». Такий розподіл, на думку деяких вітчизняних дослідників, може сприяти збільшенню ризику проявів ксенофобії (у випадку етноізоляції) або виникненню потреби в пошуку нової етнічної групи (Інститут молоді, 2022).

Отже, отримані результати опитування вказують на позитивні тенденції щодо адаптації

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок етнічної толерантності з типами етнічної ідентичності

Типи етнічної ідентичності	r-Пірсона
Норма (позитивна етнічна ідентичність)	$r=0,345$ ($p < 0,05$)
Етноіндиферентність	$r=0,095$ ($p < 0,05$)
Етнотогоїзм	$r=-0,254$ ($p < 0,05$)
Етноізоляція	$r=-0,476$ ($p < 0,05$)
Етнонігілізм	$r=-0,562$ ($p < 0,05$)
Етнофанатизм	$r=-0,243$ ($p < 0,05$)

українських біженців у Європі і достатній рівень етнічної толерантності як її необхідної умови, однак ця проблема потребує уваги як з боку європейських соціальних служб і міжнародних організацій, так і з боку українських фахівців за умов плідної співпраці із закордонними спеціалістами (в даному випадку Польщі і Німеччини).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження особливостей етнічної толерантності українських біженців в країнах Європейського Союзу можна зробити наступні висновки.

Більшість досліджень щодо актуальних проблем українських біженців в Європі поряд із фінансово-матеріальними проблемами відзначають значимість їх адаптації та інтеграції до нового соціокультурного середовища, яка залежить від прийняття цінностей, норм і моделей поведінки в приймаючих європейських громадах, а умовою яка забезпечує цей процес є рівень етнічної толерантності.

Визначено, що етнічна толерантність розглядається: як властивість і риса особистості; форма толерантності до звичаїв, способу життя і традицій представників інших культур та етносів; як передумова міжособистісної взаємодії

в різних етнічних групах суспільства; як терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти.

За результатами емпіричного дослідження можна констатувати наступне: 1) актуальними проблемами українських біженців у Європі є фінансові і мовні проблеми, працевлаштування і пошук житла, проблеми адаптації до нового соціального середовища; 2) показники різних видів толерантності мають середній рівень вираженості, а третина опитаних виявили високий рівень етнічної толерантності, що вказує на позитивні тенденції щодо адаптації біженців до нового соціокультурного середовища; 3) більшість біженців виявили позитивну етнічну ідентичність, хоча існує деяке збільшення таких її типів як індиферентність та етнотогоїзм як протилежні тенденції; 4) найбільші показники негативної (зворотної) кореляції виявлено за показниками толерантності та показниками «етнонігілізм» і «етноізоляція».

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка стратегії соціальної роботи з біженцями щодо повернення в Україну після закінчення війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брюховецька О.В. Психологічні особливості формування етнічної толерантності персоналу освітніх організацій. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 20(49). С. 10–24. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spn/article/view/469> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Будякова О., Слободенюк К. Соціально-економічні чинники впливу на міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. №1 (77). С. 96–106. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-96-106> (дата звернення: 01.05.2025).
3. ВГО «Опора». 2023. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну – дослідження Громадянської мережі ОПОРА. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyimerezhi-opora-24791>. (дата звернення: 01.05.2025).
4. ГО «Інститут молоді». 2022. Опитування українських біженців та осіб, які шукають тимчасовий притулок за кордоном. URL: <https://inmol.org/zhyttia-ukrainsiv-zakordonom-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorhnenia-rf-na-terytorii-ukrainy/>. (дата звернення: 01.05.2025).
5. Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. хрестоматія: навч. посіб. / А.М. Османова, Л.М. Співак. К.: Університет «Україна», 2023. 128 с. URL: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/43/05/43059fd4-c9f5-4bf2-8131-52201104a58c/osmanova_aetnopsikhologii_navchalnii_posibnik_praktikum_khrestomatiia.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
7. Євтух В.Б., Трошинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті : навчальний посібник. К. : ВПЦ „Київський університет”, 2003. 58 с. URL: <https://sociology.knu.ua/uk/library/mizhetnichna-integraciya-postanovka-problemi-v-ukrayinskomu-konteksti-navchalnyi-posibnik> (дата звернення: 01.05.2025).
8. Левус Н.І. Особистість етнічно толерантної людини: яка вона? *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. 2013. Вип. 22. URL: <http://eehb.dspu.edu.ua/index.php/2227-6246/issue/view/9701> (дата звернення: 01.05.2025).
9. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – восьма хвиля дослідження. Аналітичний звіт. Gradus Research Plus. Серпень 2022. С. 8, 27. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports> (дата звернення: 01.05.2025).
10. Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022 р.). Разумков Центр. 2022. 30 серп. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroita-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>. (дата звернення: 01.05.2025).
11. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. №3. С. 120–127. URL: https://re.gov.ua/re201603/re201603_120_RyndzakOT.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
12. Семенів Н.М. Дослідження етнічної толерантності в студентському середовищі. *Молодий вчений*. 2019. №3 (67). С. 275–280. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2834> (дата звернення: 01.05.2025).
13. Федоренко О. Теоретична модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. №1(3). С. 17–22. URL: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/30> (дата звернення: 01.05.2025).
14. Фурик Б.Б. Міграція як ефект агресії росії проти України: розуміння наслідків. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 2. С. 358–364. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/55-1.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
15. Масенко В. 85% українських переселенців відзначають, що в новій місцевості до них ставляться доброзичливо. *Village*. Україна. 2022. 17 чер. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/327125-85-ukrayinskih-pereselentsiv-vidznachayut-scho-v-noviy-mistsevosti-do-nih-stavlyatsya-dobrozichlivo> (дата звернення: 01.05.2025).
16. Cedos. (2022). Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-chervnya-2022/> (дата звернення: 01.05.2025).
17. Gullahorn J. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 1963. 19 (3). P. 33–47. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1963.tb00447.x> (дата звернення: 01.05.2025).

REFERENCES:

1. Bryukhovetska, O.V. (2020). Psykholohichni osoblyvosti formuvannya etnichnoyi tolerantnosti personalu osvitynikh orhanizatsiy [Psychological features of the formation of ethnic tolerance among the personnel of educational organizations] *Bulletin of Postgraduate Education*. 2020. Issue 20(49). Pp. 10–24. Retrieved from: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spn/article/view/469> [in Ukrainian].

2. Budyakova, O., & Slobodenyuk, K. (2025). Sotsial'no-ekonomichni chynnyky vplyvu na mihratsiyni protsesy v ukrayini v umovakh voyennoho stanu [Socio-economic factors of influence on migration processes in Ukraine under martial law] *Scientific notes of the University "KROK"*. No. 1 (77). P. 96–106 Retrieved from: DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-96-106> [in Ukrainian].
3. VHO «Opora». 2023. Kil'kist'ukrayintsiv tayikh mihratsiyazakordon cherez viynu – doslidzhennya Hromadyans'koyi merezhi OPORA. Ofitsiynyy veb-sayt [VGO "Opora". 2023. The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war – a study by the Civic Network OPORA. Official website]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyimerezhi-opora-24791>. [in Ukrainian].
4. HO «Instytut molodi». 2022. Opytuvannya ukrayins'kykh bizhentsiv ta osib, yaki shukayut' tymchasovyy prykhystok za kordonom [NGO "Youth Institute". 2022. Survey of Ukrainian refugees and persons seeking temporary shelter abroad]. Retrieved from: <https://inmol.org/zhyttia-ukrayintsiv-zakordonom-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-na-terytorii-ukrainy> [in Ukrainian].
5. Deklaratsiya pryntsyviv tolerantnosti: zatverdzhena rezolyutsiyeyu 5.61 Heneral'noyi konferentsiyi YUNESKO vid 16 lystopada 1995 [Declaration of Principles of Tolerance: approved by Resolution 5.61 of the UNESCO General Conference of 16 November 1995.] Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> [in Ukrainian].
6. Etnopsykholohiya : psykhodiahnostychnyy praktykum. khrestomatiya: navch. posib. [Ethnopsychology: psychodiagnostic practical course. textbook: teaching aid.] / A.M. Osmanova, L.M. Spivak. Kyiv: University "Ukraine", 2023. 128 p. Retrieved from: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/43/05/43059fd4-c9f5-4bf2-8131-52201104a58c/osmanova_aetnopsikhologiiia_navchalnii_posibnik_praktikum_khrestomatiia.pdf [in Ukrainian].
7. Yevtukh, V.B., Troshchynskyi, V.P., & Aza, L.O. (2003). Mizhetnichna intehtatsiya: postanovka problemy v ukrayins'komu konteksti : navchal'nyy posibnyk [Interethnic integration: posing the problem in the Ukrainian context: a textbook] Kyiv: VPC "Kyiv University", 2003. 58 p. Retrieved from: <https://sociology.knu.ua/uk/library/mizhetnichna-integratsiya-postanovka-problemi-v-ukrayinskomu-konteksti-navchalnyi-posibnik> [in Ukrainian].
8. Levus, N.I. (2013). Osobystist' etnichno tolerantnoyi lyudyny: yaka vona? [The personality of an ethnically tolerant person: what is it?] *Problems of modern psychology. Collection of scientific works of the Ivan Ogiienko Kyiv Polytechnic University, the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2013. Issue 22. Retrieved from: <http://eehb.dspu.edu.ua/index.php/2227-6246/issue/view/9701> [in Ukrainian].
9. Mihratsiya ta sotsial'no-politychni nastroyi pid chas povnomasshtabnoyi viyny Rosiyi proty Ukrayiny – vos'ma khvylya doslidzhennya [Migration and Socio-Political Sentiments During Russia's Full-Scale War Against Ukraine – The Eighth Wave of Research] *Analytical Report. Gradus Research Plus*. August 2022. C. 8, 27. Retrieved from: <https://gradus.app/uk/open-reports> [in Ukrainian].
10. Nastroyi ta otsinky ukrayins'kykh bizhentsiv (lypen' – serpen' 2022 p.) [Moods and assessments of Ukrainian refugees (July – August 2022)] Razumkov Center. 2022. 30 Aug. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroita-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>. [in Ukrainian].
11. Ryndzak, O.T. (2016). Sotsiokul'turni aspekty intehtatsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib u rehional'nomu vymiri [Sociocultural aspects of the integration of internally displaced persons in the regional dimension]. *Regional Economy*. 2016. No. 3. P. 120–127. Retrieved from: https://re.gov.ua/re201603/re201603_120_RyndzakOT.pdf [in Ukrainian].
12. Semeniv, N.M. (2019). Doslidzhennya etnichnoyi tolerantnosti v student-s'komu seredovysshi [Research on ethnic tolerance in the student environment] *Young Scientist*. 2019. No. 3 (67). P. 275–280. Retrieved from: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2834> [in Ukrainian].
13. Fedorenko, O. (2018). Teoretychna model' sotsial'noyi intehtatsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib u hromadu [Theoretical model of social integration of internally displaced persons into the community]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work*. 2018. No. 1(3). P. 17–22. Retrieved from: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/30> [in Ukrainian].
14. Furyk, B.B. (2024). Mihratsiya yak efekt ahresiyi rosiyi proty ukrayiny: rozuminnya naslidkiv [Migration as an effect of Russian aggression against Ukraine: understanding the consequences]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2024. Series LAW. Issue 83: part 2. Pp. 358–364. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/55-1.pdf> [in Ukrainian].
15. Masenko, V. (2022). 85% ukrayins'kykh pereselentsiv vidznachayut', shcho v noviy mistsevosti do nykh stavlyat'sya dobrozychlyvo [85% of Ukrainian immigrants say they are treated kindly in their new area] *The Village*. 2022. June 17. Retrieved from: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/327125-85-ukrayinskih-pereselentsiv-vidznachayut-scho-v-noviy-mistsevosti-do-nih-stavlyatsya-dobrozichlyvo> [in Ukrainian].

16. Cedos. (2022). Vymushena mihratsiya i viyna v Ukraini (24 bereznia – 10 chervnia 2022) [Forced Migration and War in Ukraine (March 24 – June 10, 2022)] Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-chervnia-2022/> [in Ukrainian].

17. Gullahorn, J. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 1963. 19 (3). P. 33–47. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1963.tb00447.x>

Дата надходження статті: 26.05.2025

Дата прийняття статті: 09.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025